

## Transfereringarnas effekter på arbetsutbudet och annat beteende

*Vad kan sägas om transfereringars effekter på arbetsutbudet i Sverige utifrån empirisk forskning? Enligt Björn Gustafsson är det motiverat att vara återhållsam med uttalanden om arbetsmarknadsstödens effekter. Stöden till barnfamiljerna verkar både minska och öka arbetsutbudet och de påverkar även annat beteende. Sjukförsäkringssystemet och pensionssystemet tycks ha betydelse för om man arbetar eller inte.*

Välfärdsstatens förändring står högt på den politiska dagordningen. Stora underskott i de offentliga budgeterna gör att 1990-talets reformer av transfereringssystemen handlar om minskade eller indragna förmåner. Dessa diskuteras i ett helt nytt makroekonomiskt klimat med för svenska förhållanden unikt hög arbetslöshet. Flera aspekter kan anläggas när förändringar diskuteras och här skall vi koncentrera oss på incitamentsfrågor: Hur påverkar transfereringar arbetsutbud och annat beteende? Snedvrider transfereringarna hushållsmedlemmarnas beslut så att samhällsekonomiska kostnader uppstår?

Medan skatternas snedvridande effekter har varit föremål för mycken uppmärksamhet och debatt i forskningen har motsvarande effekter av den offentliga sektorns utgiftssida inte tagits upp lika ingående. Detta gäller inte bara i Sverige, utan även i andra nordeuropeiska länder vilket framgår av olika bidrag i Atkinson & Mogensen (red) [1993]. Boken handlar om erfarenheter på beteende bland dem i

yrkesaktiva åldrar i Storbritannien, Tyskland, Danmark och Sverige. Denna artikel bygger på det svenska bidraget (Gustafsson & Klevmarken [1993]).

### Vad säger teorin?

Arbetsutbudet har många dimensioner. Det handlar om hur många timmar som arbetas under dagen, hur många dagar som arbetas under veckan och om antalet arbetsveckor under året. Arbetsutbud är också frågan om man deltar i arbetslivet eller inte och med vilken intensitet arbetet utförs. Alla dessa beslut kan tänkas bli påverkade av förekomsten av transfereringar. Transfereringar kan även påverka arbetsutbudets geografiska fördelning och fördelning på kvalifikationsnivåer genom att hämma eller stimulera geografisk rörlighet och humankapital-uppbyggnad.

En naturligt utgångspunkt för att förstå transfereringarnas effekter på arbetsutbudet är läroböckernas modell av hur en individ avväger konsumtion mot fritid. Analysen startar med en situation utan skatter och transfereringar. Personen väljer givet sin budgetmängd en optimal kombination av konsumtion och fritid.

Skatter och transfereringar ändrar bud-

*BJÖRN GUSTAFSSON är docent i nationalekonomi och högskolelektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.*

\* Jag tackar Mats Johansson för arbete med att ta fram figurerna.

getmängden och därmed hur mycket som konsumeras samt längden av fritiden och arbetstiden. Differensen mellan det nya och gamla jämviktsläget ger transfereringarnas effekter. Skillnaden kan tas antingen totalt sett eller för hur individen kan göra sin avvägning på marginalen. Med transfereringar blir budgetmängden större och därmed (under standardantaganden) fritiden längre och arbetstiden kortare. En samhällsekonomisk kostnad av detta uppstår bara om avvägningen mellan konsumtion och arbetstid/fritid förändras på marginalen.

Den enkla modellen fångar väsentliga drag i arbetsutbudsbeslut. Men långtifrån alla arbetsutbudsval fattas individuellt. Att lagar och avtal mellan arbetsmarknadens parter sätter ramar för arbetstiden innebär att modelltillämpningen flyttas till den kollektiva nivån. Många individer lever i familjer och arbetsutbudsbesluten tas inom denna krets. T ex när det gäller att ta hänsyn till hur förekomst av småbarn påverkar tidsanvändningen kan det vara lämpligt att dela upp tiden i lönearbete, hemarbete och (ren) fritid och utgå från en hushålls-produktionsram. Enligt denna finns ömsesidiga samband mellan makars arbetsutbud så att om villkoren för en make förändras t ex genom ändrade transfereringsregler kan detta förväntas leda till ändrat arbetsutbud för den andre.

I den enkla modellen finns bara en period men många beslut fattas med avseende på konsekvenser under en senare period. Livscykelperspektivet är essentiellt vid överväganden om flyttningar och vid beslut om humankapitaluppbyggnad. Att särskilja mellan olika livsperioder är betydelsefullt när det gäller att förstå arbetsutbudseffekter av flera socialförsäkringar. I många sådana är en periods inkomster bestämmande för förekomst och storlek av förmåner som betalas under en senare period. Att en sådan transferering existerar leder till att förvärvsarbete blir attraktivare under intjänandeperioden.

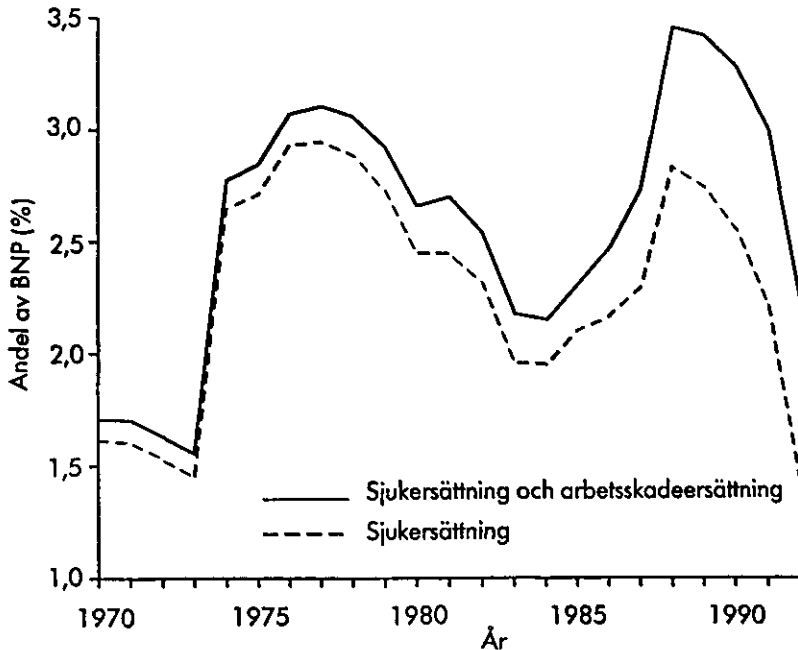
Denna positiva påverkan står mot den negativa när förmånen utbetalas. Det kan alltså vara missvisande att bara ta upp den negativa effekt som kan uppkomma under utbetalandeperioden.

## Ersättningar vid sjukfrånvaro

Vi börjar med ersättningar vid sjukfrånvaro. *Figur 1* visar storleken av sådana överföringar utan och med de för arbets-skador, uttryckta som BNP-andelar, för perioden 1970–1992. Den stora expansionen 1974 skall ses mot bakgrunden av att sjukersättningarna då gjordes skattepliktiga samtidigt som de höjdes. Utvecklingen därefter har gått i vågor med minskningar fram till mitten av 80-talet, följt av expansion och nya minskningar. Avståndet mellan de två kurvorna har vuxit vilket betyder att arbetsskadeförsäkringen har expanderat. Båda systemen har nyligen undergått stora förändringar i syfte att minska de offentliga utbetalningarna.

Leder sjukersättningssystem till att medborgarna arbetar mindre? Naturligtvis finns det situationer då hälsan inte tillåter annat än att stanna hemma från arbetet. Försäkringssystemens konstruktion kan dessutom begränsa individens valmöjligheter. Till exempel måste läkarintyg uppvisas om sjukperioden varar mer än några dagar. Men i flera fall finns olika möjligheter för individen och den atemporala modellen om val mellan fritid och konsumtion är därmed tillämplig. Genom att kompensera för förlorad inkomst gör sjukförsäkringssystem alternativet att avstå från förvärvsarbete attraktivare. Därför kan man förvänta att sjukfrånvaron är positivt relaterad till kompensationsgraden. Fler karensdagar gör det dyrare att starta en sjukperiod. Men karensdagar ökar även den förväntade kostnaden att återgå till arbetet om det finns osäkerhet om hälsosituationen. Det är därför möjligt att karensdagar leder till färre men längre sjukperioder.

Figur 1 Transfereringar på grund av sjukdom och arbetsskada.



Källa: Nationalräkenskaperna, SCB.

Vad säger studierna? Enligt jämförande studier av olika länder har antalet karensdagar negativ effekt och längden av förmånens maximala varaktighet positiv effekt på det sk sjuktalet, dvs antalet ersatta sjukdagar per år och försäkrad (Kangas [1991]). Analyser av tidserien över sjuktalet i Sverige anger att reformen 1967, då två karensdagar togs bort, lett till högre sjuktal (Lantto & Lindblom [1987] och Bäckman [1992]). Sådan effekt framträder även i den senare studien för reformer som trädde i kraft 1988 då den sista karensdagen togs bort samtidigt som sättet att beräkna ersättningarna förändrades.

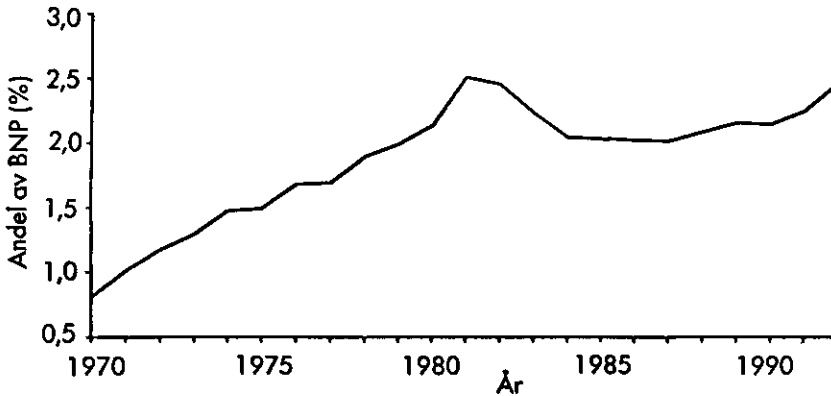
Individdata från HUS-undersökningen utnyttjas av Brose [1992] som rapporterar preliminära resultat från ett pågående forskningsprojekt. I detta gick det att belägga en negativ effekt på sjuktalet från en variabel som uttrycker marginell inkomstförlust. Emellertid minskade effekten om hänsyn också tas till självrapporte-

rade arbetsplatsförhållanden. Johansson & Palme [1993] analyserar data för arbetare och skiljer mellan korta och långa sjukskrivningsperioder. Resultaten anger att kompensationsgraden har en positiv effekt på den ersatta sjukfrånvaron för korta perioder.

Given det relativt låga antalet studier kan det vara värt ansträngningarna att se närmare på tidserier. Hittillsvarande studier tycks uteslutande ha utnyttjat sjuktalet som beroende variabel. Mot detta finns ingen anledning att argumentera så länge fokus är på konsekvenser för den offentliga budgeten. Men om intresset gäller arbetsutbud är det motiverat att beakta direkta mått på frånvaro. *Frånvarotalet* från arbetskraftsundersökningarna anger den andel av de sysselsatta som varit borta från arbetet under mätveckan.

Graden av ersättning vid sjukdom för en typisk inkomstnivå har beräknats och dokumenterats i olika nummer av *Nordisk statistisk skriftserie*. Vi utnyttjar så-

Figur 2 Förtidspensioner (inklusive delpensioner).



Källa: Nationalräkenskaperna, SCB, och Allmän försäkring.

dan information för en variabel och tar med även andra förklarande variabler. Resultaten (dokumenterade i Gustafsson & Klevmarken [1993]) anger en förvånansvärt tydlig positiv effekt av ersättningsnivån på frånvarotalet. Resultaten ger att en förändring i ersättningsnivån med 10 procentenheter leder till en förändring i frånvarotalet med 1,4 till 1,6 procentenheter. Resultaten visar vidare att ersättningsnivån har en effekt som är av ungefär samma storlek bland kvinnor och män. För frånvarotal i olika åldersgrupper var effekten lägst i åldersgruppen 45–54 och 55–59, och högst för dem som är 60–64 år, vilket verkar rimligt.

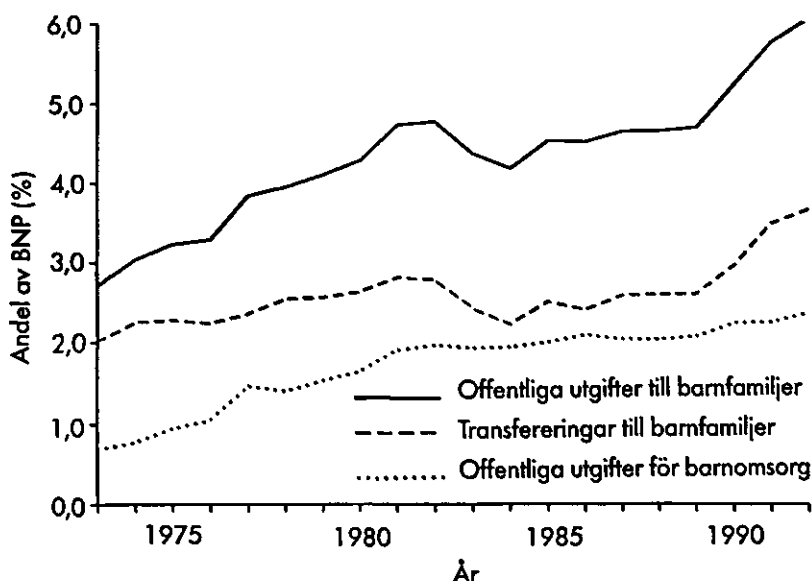
### Pensioner och tidigt uttåg från arbetslivet

Utbetalningar av förtidspensioner (inklusive delpension) som procent av BNP visas i Figur 2. Här finns en stadig expansion under 1970-talet medan förändringarna därefter varit mindre. Vid slutet av 80-talet hade en av fem 60-åringar och en av tre 64-åringar hel förtidspension. Till dessa kan läggas de antalsmässigt mindre grupperna av personer med delpension, förtida uttåg av ålderspension och personer med partiell förtidspension. Det inne-

bär att var tredje 60-åring hade någon av dessa olika pensioner och motsvarande gällde var annan 65-åring. Ersättningsnivåerna i delpensionen har länge varit ett politiskt tvisteämne och förmånens existens ifrågasatts för närvarande. Expansionen av förtidspensionen har lett till att rehabiliteringsåtgärder betonas.

Vad visar forskning om pensionssystemens effekter på arbetsutbudet bland dem under den allmänna pensionsåldern? Det finns undersökningar av pensionsutnyttjande som utgår från aggregerade data (Berglind [1977] och Wadensjö [1985]) enligt vilka ersättningsnivån har positiv effekt. Den senare studien rapporterar resultat som kan tolkas som att ändrade regler för att motta förtidspension lett till ökad förtidspensionering. Liknande slutsats drogs av Hedström [1980] som med hjälp av individdata studerat förtidspensionering åren 1968 och 1974. Ytterligare belägg för att pensionssystemet påverkar arbetsutbudet fås från studier av en företagsnedläggning. Storrie [1993] rapporterar senare arbetsmarknads-status för de som var anställda vid Uddevallavarvet, vilket lades ned vid mitten av 1980-talet. Nästan alla personer 58 år och äldre befanns ha lämnat arbetslivet med någon typ av pension.

Figur 3 Transfereringar med anledning av barn och studier samt offentliga utgifter för barnomsorg.



Källa: Nationalräkenskaperna, SCB, och Kommunernas finanser.

Hansson-Brusewitz [1992] analyserade arbetsutbudet utifrån en livscykelmodell med livsfaserna fullt arbetande, deltidspensionär och ålderspensionär. I modellen väljer individen antalet arbetstimmar liksom tidpunkterna för deltidspensionering och ålderspensionering. Sambanden skattades för gifta män i åldern 55–70 år. Enligt modellsimuleringar påverkas tidpunkten att bli ålderspensionär endast marginellt av olika regelförändringar. Ett borttagande av delpensionen ökar antalet arbetstimmar under perioden som deltidspensionär. Emellertid har förändringen en motsatt effekt av samma storleksordning på antalet timmar under perioden som heltidsarbetande. Sänkt ersättning i ATP befanns minska arbetsutbudet. Detta kan jämföras med att tillämpning av en ny ersättningsformel som starkare relaterar ersättningen till arbetshistorien leder till ökat antal arbetstimmar.

### Familje- och utbildningspolitik

Figur 3 visar summan av transfereringar med anledning av barn och studier (barnbidrag, förmåner inom föräldraförsäkringen, bostadsbidrag till barnfamiljer, bidragsförskott, barnpension samt studie-stöd). Eftersom familjepolitiken har prioriterat utbyggnad av offentlig barnomsorg har vi lagt in en kurva för sådana utgifter. Summan av de två typerna av utgifter som andelar av BNP expanderade från mindre än 3 procent år 1973 till omkring 6 procent vid ingången av 1990-talet. En stor del av expansionen kan hänföras till barnomsorgens utbyggnad, men också utgifter för förmåner inom föräldraförsäkringen har vuxit. Ökningen har alltså haft en tyngdpunkt mot förmåner riktade till familjer med små barn. Parallellt med utgifts-expansionen har arbetskraftsdeltagande bland småbarnsmödrar vuxit till att bli högre än i de flesta andra länder.

Familje- och utbildningspolitiken modifierar familjernas budgetrestriktioner på flera sätt och kan därigenom påverka det atemporala valet mellan konsumtion och fritid/arbetstid. Modifikationerna kommer från bostadsbidrag vilka är negativt relaterade till inkomsten, från återbetalning av studiemedel, från inkomstrelaterade avgifter för daghem och från inbetalning av bidragsförskott för underhållspliktiga. Som visats av Andersson & Gustafsson [1992] samspelar dessa system med inkomstskattesystemet så att marginaleffekterna blir förhållandevis höga för par med många barn, för ensamföräldrar och för underhållsskyldiga med låga heltidslöner. Därigenom finns det alltså anledning förmoda att arbetsutbudet påverkas.

Men transfereringar med anledning av barn och utbildning kan ha effekter som sträcker sig över mer än en period. När det gäller föräldraförsäkringen kan det vara lämpligt att skilja på perioden före barnafödandet, den direkt efter barnafödandet och slutligen perioden då föräldern återkommit till arbetslivet. Föräldraförsäkringen gör inte bara alternativet att vara hemma från arbetet strax efter nedkomsten mer attraktivt. Också alternativet att arbeta heltid före nedkomsten påverkas eftersom det är då ersättningsnivån bestäms. Och längden av frånvaroperioden kan påverka den framtida lönen eftersom humankapitalet deprecieras.

Stöd inom familje- och utbildningspolitiken kan påverka även fertilitetsbeteende, utbildningsval, familjebildning och familjeupplösning. Alternativet att föda barn görs mer attraktivt genom att det offentliga betalar föräldrar för frånvaro när barnen är små, erbjuder subventionerad barnomsorg och betalar barnbidrag. Takten i barnafödandet kan också påverkas eftersom föräldrarna kan behålla ersättningsnivån i föräldraförsäkringen från en födsel till nästa om intervallet mellan födslarna inte är för långt. Rekruteringen till fortsatta studier kan

ökas av förmåner i studiefinansieringssystemen. Att bli eller förbli ensamstående är mer attraktivt när det finns stöd riktade till ensamföräldrar och deras barn.

De som tror att beslut om familjebildning är opåverkade av förändringar i offentliga transfereringssystem bör bli övertygade om motsatsen av erfarenheterna under de sista månaderna av år 1989. I januari 1990 ersattes änkepensioneringen med efterlevandestöd som utgår till personer av båda könen. De äldre reglerna fasades ut så att kvinnor vilka var gifta vid slutet av 1989 allt framgent har en bättre ställning än de som var samboende utan giftermål. Giftermålsreaktionen på de nya reglerna kom långsamt, men i november 1989 gifte sig dubbelt så många par som under samma månad ett år tidigare. Och i december 1989 exploderade antalet till 64 000 par vilket är omkring 50 procent högre än under ett normalt år (Hoem, [1991]).

Forskningsfrågan för Sundström & Stafford [1992] var varför det kvinnliga arbetsutbudet i 21 OECD-länder vid slutet av 80-talet skiljer sig åt. Analysens förklarande variabler var födelsetalet och ett antal politik-variabler. Medan det var svårt att belägga en effekt av den förstnämnda variabeln gällde detta inte flera politik-variabler. Så gick det att finna positiv påverkan på arbetsutbudet av tillgång till offentlig barnomsorg och av långa perioder med ersättning för föräldraledighet. Arbetskraftsdeltagande liksom frånvaro bland småbarnsmödrar i Sverige har utvecklats i enlighet med vad man kan förvänta sig utifrån hur föräldraförsäkringsförmånerna har förbättrats och från barnomsorgens expansion. (Se Sundström [1991] och Gustafsson & Klevmarken [1993]).

Tecken på att offentlig barnomsorg påverkar arbetsutbudet kommer från en tvärsnittsstudie av Gustafsson & Stafford [1992] som utnyttjade mikrodata. Författarna specificerade kvinnligt arbetsutbud och utnyttjande av offentlig barnomsorg

som sammankopplade beslut. Att respondenterna bodde i en viss kommun användes för att få fram en variabel som mäter föräldraavgiften liksom en indikator på tillgång till barnomsorg. I en specifikation där hänsyn togs till förekomsten av utbildning fann författarna en påtaglig negativ avgiftseffekt på kvinnligt arbetsutbud och på utnyttjande av barnomsorg.

En annan indikator på att kvinnligt arbetsutbud påverkas av ökade offentliga utgifter för barnomsorg kommer från arbetsutbudsstudier som använder upprepade tvärsnitt (Sundström [1987]). Bland de förklarande variablerna finns förekomst av förskolebarn. Resultaten visar att koefficienterna för sådana variabler sjönk mellan mättillfällena, vilket kan tolkas som en effekt av att offentlig barnomsorg blivit mer tillgänglig.

Har familjepolitiken påverkat antalet födslar och/eller tidsintervallet mellan födslarna? Avsevärda forskningsansträngningar har nyligen lagts ned på att analysera födslar i Sverige med hjälp av mikrodata. Heckman & Walker [1990a och 1990b] skattade olika födelseprocessmodeller kohortvis. Resultaten visade starka negativa effekter av kvinnans lön. Denna spelar en viktig roll för att fördröja den första födseln men har bara en mindre roll i att förklara barnlöshet. Kvinnans lön har en tydlig effekt på den tredje födseln. Av detta följer att skatter och transfereringar genom att påverka nettolönen påverkar barnafödandet. Positiva effekter av mannens lön är svagare. Parameterinstabilitet mellan kohorterna vilka visade svagare effekter av kvinnans lön tolkades som tecken på att familjepolitiken haft betydelse. Direkta mått på familjepolitik användes av Klevmarken & Tasiran [1991] och Tasiran [1993] som redovisar svagare löneeffekter. Bland de förklarande variablerna finns mått på tillgänglighet till barnomsorg och det maximala antalet ersättningsdagar som föräldraförsäkringsförmåner kan utgå vid barns födelse. Koefficienter med förväntat

tecken och högt  $t$ -värde erhöles bara för den senare variabeln, och då begränsat till när de senare födslarna inträffar.

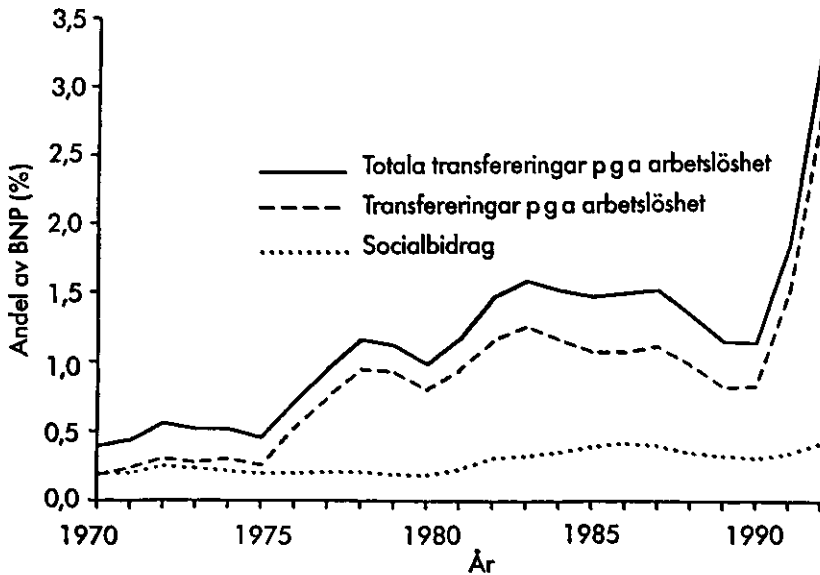
Påverkar studiefinansieringen arbetskraftens kvalifikationer? Det tycks som om studiestödets betydelse för rekryteringen till gymnasiestudier är liten (Reuterberg & Svensson [1992]) vilket verkar rimligt eftersom förmånerna är ganska små. När det gäller rekryteringen till högre studier är situationen mer svårbedömlig även om påverkans riktning är klar. Förekomsten av studiemedel innebär en ökning av utbildningens internränta som överväger den motsatta effekten av den progressiva inkomstskatten som den är utformad efter skattereformen 1990 och 1991 (enligt Edin & Holmlund [1993]). Effekten bedöms dock som liten om den ställs mot betydelsen av förändringar i arbetsmarknadsvillkor (Nilson [1984, s45], Edin & Holmlund [1993]). Men enligt svar på enkätfrågor ställda retrospektivt verkar det som om effekterna är högst betydande. Dock är det inte orimligt att denna skillnad i bedömningen beror på formuleringen av den ställda frågan.<sup>1</sup>

### Överföringar relaterade till arbetslöshet

Ur internationell synvinkel är systemen för kontantstödet vid arbetslöshet i vårt

<sup>1</sup> Studien bygger på svar på frågan "Om inte statliga studiemedel hade funnits att tillgå när du började studera, hade du ändå börjat?" Frågan ställdes många år efter beslutet fattades. Implicit i frågan ligger att utan statliga studiemedel skulle allt annat ha varit lika. Men före införande av statliga studiemedel var det ganska vanligt att föräldrar bidrog till att finansiera sina barns universitetsstudier och det var också möjligt att låna i bank för sådana ändamål. Det verkar som om dessa källor kom att sitta när det statliga stödet infördes. I den utsträckning så varit fallet är svar på enkätfrågan knappast väl ägnade att belysa den historiska förändringen.

Figur 4 Transfereringar p g a arbetslöshet o dyl.



Källa: Nationalräkenskaperna, SCB.

land inte särskilt utvecklade. Istället har den aktiva arbetsmarknadspolitiken varit Sveriges särmerke. Tidigare var överföringar relaterade till arbetslöshet en mycket liten del av alla transfereringar till hushållen. Figur 4 visar summan av utbetalningar inom arbetslöshetsförsäkringen, KAS, socialbidrag, utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning samt lönegarantin som BNP-andel från 1970 och framåt. Kurvan har naturligtvis fluktuerat konjunkturrellt men har en ökningstakt snabbare än för transfereringar redovisade i tidigare figurer. Utvecklingen sedan 1990 måste betecknas som en explosion eftersom överföringarna ökade från 1,5 procent av BNP till kring 3,5 procent av BNP år 1992. Bakom expansionen fram till 90-talet låg att allt fler arbetslösa blev ersättningsberättigade och att ersättningsnivåerna höjdes. Däremot har 90-talets kraftiga expansion sin grund i den dramatiskt ökade arbetslösheten, vilken i sin tur nyligen har lett till beslut om reducerade förmåner.

Gör arbetslöshetsförsäkringarna att

personerna föredrar att bli eller förbli arbetslösa? Om den atemporala modellen av val mellan arbete och fritid är överförbar är det vad man kan vänta. Men tillämpligheten kan diskuteras eftersom det finns kontrollerande moment i försäkringssystemet. För att kvalificera sig till ersättning krävs en historia av förvärvsarbete och medlemskap i arbetslöshetskassa. En person kan bli avstängd från ersättning om erbjudet arbete inte accepteras. Och ersättningarna är tidsbegränsade.

Layard mfl [1991] konkluderade utifrån analys av uppgifter för olika OECD-länder att såväl ersättningsperiodernas längd som ersättningsnivån har positiv effekt på arbetslöshetens omfattning. Men det har varit svårt att belägga tydliga effekter i svenska tidserier. Låt oss kasta en ny blick på tillgängliga tidserier och relatera det relativa arbetslöshetstalet enligt AKU till ersättningsnivån och annat som kan tänkas påverka arbetslöshetens storlek. Till det senare hör hur stor del av de arbetslösa som täcks av kontantstöd. Inte

heller i denna analys (dokumenterad i Gustafsson & Klevmarken [1993]) var det möjligt att belägga en effekt av ersättningsnivån på arbetslöshetens storlek. Däremot visar det sig att det finns ett samband mellan arbetslöshetsförsäkringens täckningsgrad och arbetslöshetens omfattning. Ju större andel av de arbetslösa som har ersättning desto högre är arbetslösheten. Men vid tolkning av detta måste man vara försiktig eftersom kausaliteten kan ha gått åt håll motsatt det postulerade så att när arbetslösheten ökar rekryterar arbetslöshetskassorna fler medlemmar.

Det finns flera mikrostudier av arbetslöshetsförsäkringars effekter. Listan omfattar Björklund [1981], Heikensten [1984], Holmlund [1986], Edin & Holmlund [1991] samt Korpi [1991]. Medan den förstnämnda studien utgick från tvärsnitt och inte kunde belägga någon effekt använde de övriga panelegenskapen i sina material och har mer av effekter att rapportera. Det handlar om att medlemskap i arbetslöshetskassa har positiv effekt på arbetslösheten vilket är i överensstämmelse med tidserieanalysen rapporterad ovan. Men värderingen av detta är inte självklart negativ eftersom det handlar om minskad sannolikhet för en arbetslös med ersättning att lämna arbetskraften (enligt Heikensten [1984]). Medan det inte finns några resultat rapporterade om att mottagande av kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) påverkar senare arbetslöshet, finns det indikatorer på att socialbidrag har positiv effekt (Korpi [1991]).

Att bedriva panelstudier av arbetslösa verkar vara en lovande framgångsväg för ökad kunskap. Men det finns ett metodproblem som gör att resultaten av hittillsvarande studier har begränsad betydelse för arbetslöshetspolitiken. Analyserna kan visa på att framtida arbetsmarknadsstatus skiljer sig åt beroende på individernas ersättningsvillkor. Men vi vet inte om det är villkoren i sig, eller processen som leder fram till att olika personer har olika

ersättningsvillkor, som står för de uppmätta skillnaderna.

Ett sätt att undfly arbetslöshet är migration. Att erbjuda arbetslöshetsersättning gör flyttningalternativet mindre attraktivt. Går det att belägga en sådan reaktion? Lundborg [1991] analyserade benägenheter i yrkesaktiva åldrar att flytta till Sverige från andra nordiska länder. Bland de förklarande variablerna fanns mått på maximala ersättningsnivåer vid destinationen liksom i ursprungslandet. Resultaten är blandade. Skattningarna indikerar att flyttningarna från Finland påverkats på förväntat sätt. Mot detta står att ingen signifikant effekt på flyttningarna från Norge kunde beläggas samt att en effekt med motsatt tecken för flyttningarna från Danmark rapporterades.

När det gäller att värdera effekter av utbildningsbidragen vid arbetsmarknadsutbildning är det frågan om vad som händer med utbildningsdeltagaren efter utbildningens avslutande som är av intresse. Forskningsfrågan blir om de som gått genom utbildning har en bättre ställning än om de inte gjort detta. Det finns flera nya studier som ställt frågor om arbetsmarknadspolitikens effekter och som arbetat med mikromaterial. Det fundamentala metodproblemet med sådana studier är att särskilja effekten av det aktuella programmet från processen som leder till att vissa individer genomgår programmet, andra inte. Här görs inget försök att täcka in hela denna ganska snabbt växande litteratur utan vi begränsar oss till att kommentera studier där alternativet arbetsmarknadsutbildning ställts om arbetslöshet och rikstäckande material utnyttjats. Resultaten av dessa (Axelsson [1989] samt en studie av Björklund refererad i Björklund [1990]) pekar mot att alternativet arbetsmarknadsutbildning och betalning av utbildningsbidrag mätt med senare inkomst varit något bättre än alternativet arbetslöshet. Men effekterna ter sig knappast som imponerande stora och

delresultat från ett pågående projekt av Björklund & Andersson (refererad i SOU 1993:43) leder till försiktighet i bedömningen.

## Slutsatser

Vilka slutsatser kan man dra från en granskning av empirisk forskning angående transfereringars effekter på arbetsutbudet och annat beteende i Sverige? En allmän men viktig slutsats är att det knappast går att hävda att hushållens beteende förblir oförändrat av transfereringarna. Sedan är det en annan sak att vi i många fall knappast är i stånd att kvantifiera effekterna på ett välgrundat sätt. Det är föga djärvt att i rådande ekonomiska och politiska klimat förutspå att det under de närmaste åren kommer att finnas en stor efterfrågan på resultat inom detta forskningsfält.

Vilken typ av slutsatser är värda att föra ut till politiska beslutsfattare om vad som kommit fram av forskningsansträngningarna? Till stor grad handlar det om vilka beviskrav som skall ställas, och dessa kan skilja sig åt mellan bedömare. För den som anser att det behövs enhetliga resultat av många studier genomförda av olika forskare och utifrån olika material finns inte mycket att föra vidare. Den som däremot nöjer sig med existensen av en koefficient med  $t$ -värde större än 2 kan komma med många budskap, budskap som inte behöver vara inbördes förenliga. För konklusionerna nedan har nivån för bevisning satts någonstans i intervallet mellan dessa två ytterligheter. Med detta följer en annan viktig slutsats, nämligen att det (för närvarande) saknas starka och entydiga empiriska belägg för att en radikal nedmontering av trygghetssystemen skulle leda till ett kraftigt ökat arbetsutbud och därmed (när efterfrågan så tillåter) ökad produktion.

Slutsatserna kan lämpligen struktureras efter politikområden. När det gäller *arbetsmarknadsstödens* effekter menar

jag att det är lämpligt att vara återhållsam med uttalandena. Ett skäl är att de rapporterade studierna alla genomförts i en helt annan makroekonomisk miljö, varför överförbarheten till dagens situation kan ifrågasättas. Ett annat skäl är att resultaten till inte obetydlig grad är motsägelsefulla. Medan det i studier av tidsreier varit svårt att belägga effekter av arbetslöshetsstödet på arbetslöshetens omfattning finns mer att rapportera när det gäller studier av tvärsnitt av länder respektive med hjälp av paneldata. Dock är en väsentlig invändning mot de studier som funnit samband att hänsyn inte har tagits till varför olika länder / individer har olika förmåner. Därmed vet vi inte om det är understödsformen i sig som står för den rapporterade effekten. Och till slut, i den utsträckning effekten av arbetslösersättningen består i att arbetslösa personer stannar kvar i arbetskraften behöver den inte värderas som problematisk.

När det gäller *familjepolitiken* verkar det vara motiverat säga att effekterna går åt motsatta håll. Det finns en påverkan av transfereringar mot minskat arbetsutbud eftersom småbarnsföräldrar kan stanna hemma från arbetet med ersättning och att olika stödsystem modifierar familjens budgetrestriktion. Men det finns även tecken på att arbetsutbudet ökas. Tillhandahållandet av offentlig barnomsorg och föräldraförsäkringens existens verkar ha ökat kvinnors arbetskraftsdeltagande. Vi har också kunnat rapportera att flera beslut än arbetsutbud verkar påverkas av transfereringar. Det handlar om ingång av äktenskap, tidpunkten för barns födande och övergången till högre studier.

En konflikt mellan samhällliga produktions- och fördelningsmål verkar finnas när det gäller *sjukförsäkringssystemet*. Här har rapporterats en ny tidsreiestudie som förvånansvärt klart anger att ersättningsnivån påverkar frånvaron, och liknande slutsats har kommit fram när individdata utnyttjas för att se på ersatt sjukfrånvaro (men inte när sjukfrånvaro i

olika länder studerats). På motsvarande sätt pekar studierna mot att ekonomiska incitament genom *pensionssystemen* påverkar om eller hur mycket personerna arbetar. Men när detta värderas skall man inte glömma att sådana effekter kan vara åsyftade.

## Referenser

- Andersson, I & Gustafsson, B, [1992], *Fattigdomsfällor*. Rapport till ESO: Finansdepartementet, Stockholm.
- Axelsson, R, [1989], *Svensk arbetsmarknadsutbildning*. Umeå Economic Studies 197, Umeå.
- Atkinson, A B & Mogensen G V, (red), [1993], *Welfare and Work Incentives*, Clarendon, Oxford.
- Berglind, H, [1977], "Förtidspension eller arbete?" I *Förtidspensionering*, SOU 1977:88, Stockholm.
- Bjorklund, A, [1981], *Studies in the Dynamics of Unemployment*, EFI, Stockholm.
- Bjorklund, A, [1990], "Evaluations of Swedish Labour Market Policy". *Finnish Economic Papers*, vol 3, s 3-13.
- Brose, P, [1992], "En studie av sjukfrånvaron inom HUS". Uppsats. Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Backman, D, [1992], "Sjukfrånvaro och arbetslöshet - samband eller skensamband?" *Sociologisk Forskning*, vol 29, s 38-49.
- Edin, P-A & Holmlund, B, [1991], "Unemployment, Vacancies and Labour Market Programmes: The Swedish Evidence". I Shioppa, F P (red), *Mismatch and Labour Market Mobility*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Edin, P-A & Holmlund, B, [1993], "Avkastning och efterfrågan på högre utbildning". *Ekonomisk Debatt*, årg 21, nr 1, s 31-45.
- Gustafsson, B & Klevmarcken, A, [1993], "Taxes and Transfers in Sweden: Incentive Effects on Labour Supply". I Atkinson, A B, & Mogensen, G V (red), [1993], s 50-134.
- Hansson-Brusewitz, U, [1992], *Labour Supply of Elderly Men. Do Taxes and Pension Systems Matter?* Akademisk avhandling. Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Heckman, J J & Walker, J R, [1990a], "The Relationship Between Wages and Income and the Timing and Spacing of Births: Evidence from Swedish Longitudinal Data". *Econometrica*, vol 58, s 1411-1441.
- Heckman, J J & Walker, J R, [1990b], "The Third Birth in Sweden". *Journal of Population Economics*, vol 3, s 235-275.
- Hedström, P, [1980], *Förtidspensionering: Valfärd eller ofärd?*. Institutet för Social Forskning, Stockholm.
- Heikensten, L, [1984], *Studies in Structural Change and Labour Market Adjustment*. EFI, Stockholm.
- Hoem, J, [1991], "To Marry Just in Case ...: The Swedish Widow's-Pension Reform and the Peak in Marriages in December 1989". *Acta Sociologica*, vol 34, 127-135.
- Holmlund, B, [1986], *Vägar ut ur arbetslöshet: Stockholmsungdomars erfarenheter 1981-1982*. Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning, Stockholm.
- Johansson, P & Palme, M, [1993], "The Effect of Economic Incentives on Worker Absenteeism: An Empirical Study Using Swedish Micro Data". I Palme, M (1993), *Five Empirical Studies on Income Distribution in Sweden*. Doktorsavhandling Handelshögskolan. Stockholm.
- Kangas, O, [1991], *The Politics of Social Rights*. Swedish Institute for Social Research - Dissertation Series 19. Stockholm.
- Klevmarcken, N A & Tasiran, A, [1991], "A Duration Analysis of Fertility in Sweden". Uppsats. Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Korpi, T, [1991], "Labour Market Policy, Employment Alternatives, and the Probability of Leaving Unemployment in Sweden". Uppsats. Demografiska avdelningen, Stockholms universitet, Stockholm.
- Lantto, K & Lindblom, E, [1987], "Är arbetslösheten hälsosam?". *Ekonomisk Debatt*, årg 15, nr 4, s 333-336.
- Layard, R Nickell, S & Jackman, R, [1991], *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press, Oxford.
- Lundborg, P, [1991], "Determinants of Migration in the Nordic Labour Market". *Scandinavian Journal of Economics*, vol 93, s 363-375.

- Nilsson, A, [1984], *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920–1974*, Skrifter utgivna av ekonomisk-historiska föreningen i Lund 41, Lund.
- Reuterberg, S-E & Svensson, A, [1992], *Social bakgrund: Studiestöd och övergång till högre studier*, SOU 1992:122, Stockholm.
- SOU 1993:43, *Politik mot arbetslöshet*, Stockholm.
- Storrie, D, [1993], *The Anatomy of A Large Swedish Plant Closure*, Ekonomiska studier utgivna av Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet, 38, Göteborg.
- Sundström, M, [1987], *A Study of the Growth of Part-Time Work in Sweden*. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Sundström, M, [1991], "Sweden: Supporting Work, Family and Gender Equality". I Katmerman, SB & Kahn, AJ (red), *Child Care, Parental Leave and the Under 3s*, Westport, Conn.
- Sundstrom, M, & Stafford, F, [1992], "Female Labour Force Participation, Fertility and Public Policy". *European Journal of Population*, vol 8, s 199–215.
- Tasiran, A, C, [1993], *Wages and Income Effects on The Timing and Spacing of Births in Sweden and the United States*. Ekonomiska studier utgivna av Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet, 35, Göteborg.
- Wadensjö, E, [1985], *Disability Pensioning of Older Workers in Sweden: A Comparison of Studies Based on Time-Series and Cross-Section Data*. Institutet för Social Forskning, Stockholms universitet, Stockholm.